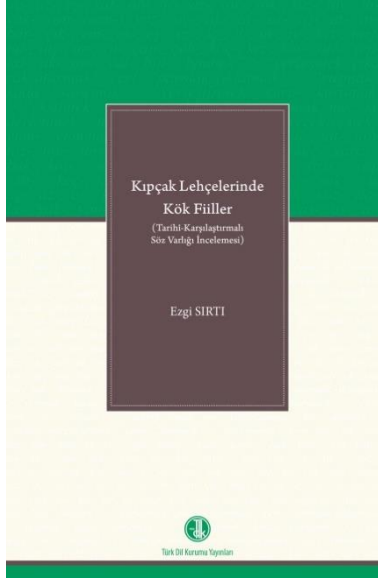

KIPÇAK LEHÇELERİNDE KÖK FİİLLER

Ezgi Sırtı (2019), *Kıpçak Lehçelerinde Kök Fiiller (Tarihî-Karşılaştırmalı Söz Varlığı İncelemesi)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 412 s. ISBN: 9789751744005

Tuğçe Nur KESİN*

Gazi Türkiyat, Güz 2020/27: 241-244, DOI: 10.34189/gtd.27.014

Kıpçak Lehçesi, Türk lehçeleri arasında hem konuşulduğu coğrafya hem de konuşur sayısı bakımından önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple uzmanlar; Kıpçak lehçesi araştırmalarına yönelmiş, pek çok tez¹ ve kitap² çalışması ortaya koymuştur. Başlangıçta gramer ve metin çalışmaları ayrı ayrı değerlendirilen lehçeler, günümüzde karşılaştırmalı incelemeler sayesinde bir bütün hâlinde alana katkı sunmaktadır. 2000'den sonra yapılan karşılaştırmalı çalışmalardan bazıları şöyledir:

Buran, Ahmet ve Alkaya, Ercan. (2001) Çağdaş Türk Lehçeleri. Ankara: Akçağ Yayınları.

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri-I Fiil (Basit Çekim) (2006). Red. A. B. Ercilasun, L. Karahan, M. F. Kirişcioğlu. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türk Lehçeleri Grameri (2007). Ed. A.B.Ercilasun. Ankara: Akçağ Yayınları.

Karagöz, İlknur (2018). Tarihî Türk Lehçelerinde Sıfat ve Zarflarda Pekiştirme ve Derecelendirme, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yalçın, Süleyman Kaan (2013). Çağdaş Türk Lehçelerinde Ünlüler, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

* Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, tuğce339@gmail.com. <https://orcid.org/0000-0002-6461-9318>, **Gönderim tarihi: 15.02.2020 / Kabul tarihi: 19.03.2020.**

¹ Türkiye'de Kıpçak Lehçesine dair karşılaştırmalı doktora tezleri; Mustafa Öner (1995), Filiz Kılıç (1997), Süer Eker (1998), Selma Gülsevin (2010) ve Abdülkadir Öztürk (2015) tarafından hazırlanmıştır.

² Tarihî Kıpçak lehçesini inceleyen gramer kitapları: Kırgız Türkçesi alanında Hülya Kasapoğlu Çengel (2005), Nogay Türkçesi alanında Dilek Ergönenç Akbaba (2009), Karakalpak Türkçesi alanında Ceyhun Vedat Uygur (2010), Kazak Türkçesi alanında Nergis Biray, Ekrem Ayan vd. (2015), Başkurt Türkçesi alanında Habibe Yazıcı Ersoy (2018) imzalıdır.

Ezgi Sırtı³'nin "Kıpçak Lehçelerinde Kök Fiiller (Tarihî-Karşılaştırmalı Söz Varlığı İncelemesi)" başlıklı çalışması Türk Dil Kurumu Yayınları arasında 2019 yılında basılarak bu literatüre katkıda bulunuyor.

Eser, Ezgi Sırtı'nın 2017'deki doktora tezinden⁴ kitap hâline getirilmiştir. *Ön Söz, Giriş ve Kaynaklar* başlıkları dışında eser; *İnceleme, Söz Varlığı ve Sonuç* şeklinde üç ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde Kıpçakların adı, tarihi ve çağdaş Kıpçak lehçelerinden on tanesi hakkında bilgi verilmektedir. Bu bilgiler boyların adı, tarihi ve günümüze kadar yapılan dil çalışmaları (gramer ve sözlükler) hakkında kısa bilgiler sunmaktadır. Ele alınan Çağdaş Kıpçak lehçeleri üç başlıkta toplanmıştır:

- a. Karadeniz-Hazar Bölgesi Kıpçak Lehçeleri: Karayca, Kırım Tatarcası, Karaçay-Balkarca, Kumukça.
- b. İdil-Ural Bölgesi Kıpçak Lehçeleri: Tatarca (Kazan Tatarcası), Başkurtça.
- c. Aral-Hazar Bölgesi Kıpçak Lehçeleri: Kazakça, Karakalpakça, Nogayca, Kırgızca.

Yaygın görüşle kabul edilen on Kıpçak lehçesini üç grupta değerlendiren yazar, Eski Türkçe ve Kıpçakça tarihî zemininde lehçeleri karşılaştırmalı olarak incelemiştir.

Kıpçak lehçelerindeki kök fiillerin inceleme ve söz varlığı 14 yayından derlenmiştir:

Kry: Karaimsko-russko-pol'skiy slovar' (ed. Baskakov, Zayonçkovski, Şapşal 1974), **Krm Tat:** Kırımtatarca-Rusça-Ukraince Lugat (Üseinov 2006), **Krç-Blk:** Karaçay-Malkar Sözlüğü (Tavkul 2000), Karaçay-Malkar Tilni Añlatma Sözlüğü, (ed. Guzelanı 1996), **Kmk:** Kumuk Türkçesi Sözlüğü (Pekacar 2011), **Tat:** Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü (Öner 2009), Tatar Tələneñ Añlatmalı Süzləğə I-II-III (1977-1981), **Bşk:** Başkort Tələneñ Hüzləğə I-II (ed. Bişev vd. 1993), **Kzk:** Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü (Koç vd. 2003), Kazak Sözdigi, Kazak Tilinin Birtomdıq Ülken Tüsindirme Sözdigi (Veli vd. 2013), **Kkalp:** Karakalpaksko-russkiy slovar' (ed. Baskakov 1958), **Nog:** Nogaysko-russkiy slovar' (Baskakov 1963), **Kırg:** Kırgız Sözlüğü (Yudahin 2011), Kırgız tiliniñ tüşündürmө sözdüğü (Abduldaev, İsaev 1969).

³ 2008 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü lisans, 2011 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği yüksek lisans ve 2017 yılında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalında doktora eğitimlerini tamamlamıştır. 2009'dan bu yana MEB'de Türkçe öğretmenliği görevini yürüten Ezgi Sırtı, 2016-2017 yıllarında Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesinde öğretim görevlisi olarak çalışmıştır.

⁴ Sırtı, Ezgi (2017). Kıpçak Lehçelerinde Kök Fiiller (Tarihî-Karşılaştırmalı Söz Varlığı İncelemesi). Danışman: Prof. Dr. Mustafa Öner, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Eserin “İnceleme” kısmında çağdaş Kıpçak lehçesinde tespit edilen kök fiil örneklerinden yararlanılmıştır. İnceleme, üç ana bölümden oluşmaktadır: I. Ses Bilgisi, II. Şekil Bilgisi ve Türkçe Kök Fiiller, III. Anlam Bilgisi.

Eserde kök fiillerin Ses Bilgisi; Ses Değerleri, Ünlüler ve Ünsüzler alt başlıklarında incelenmiştir. Şekil Bilgisi ve Türkçe Kök Fiiller bölümünde literatüre katkı sunan eserlerden bahsedilmiştir. Anlam Bilgisi kısmında Anlam ve Anlam Bilimi, Anlam Değişimleri, Çok Anlamlılık, Anlam Daralması, Anlam Genişlemesi, Anlam Kayması, Eş Anlamlılık kısımlarında kök fiiller anlam yönüyle değerlendirilmiştir.

Eserin “Söz Varlığı” kısmında; Eski Türkçe, Kıpçakça ve çağdaş Kıpçak lehçeleri söz varlığının taranmasıyla elde edilen kök fiiller; ses ve şekil bilgisi esaslı sınıflandırılmıştır. Dokuz grup altında toplanan kök fiillerin ünlü ve ünsüz varlıkları bölüm başlıklarında büyük harflerle (CV, CVC, CVCC ...) temsil edilmiş. Sınıflandırmada, Latince *consonant* ve *vocal* terimlerinin ilk harfleri temsil için kullanılmış ve ayrıca içinde de Türkçe ünlü ve ünsüz terimleri eklenmiştir.

- a. CV (Ünsüz-Ünlü)
- b. CVC (Ünsüz-Ünlü-Ünsüz)
- c. CVCC (Ünsüz-Ünlü-Ünsüz-Ünsüz)
- d. CVCV (Ünsüz-Ünlü-Ünsüz-Ünlü)
- e. VC (Ünlü-Ünsüz)
- f. VCC (Ünlü-Ünsüz-Ünsüz)
- g. VCCV (Ünlü-Ünsüz-Ünsüz-Ünlü)
- h. VCV (Ünlü-Ünsüz-Ünlü)
- ı. VCVC (Ünlü-Ünsüz-Ünlü-Ünsüz)

Eserin “Sonuç” kısmında ses, şekil ve anlam bilgisi bakımından değerlendirilen 293 kök fiilin durumu ortaya konmuştur. Eski Türkçe ve tarihî Kıpçakça dâhil çağdaş Kıpçak lehçelerinin tümünde 293 kök fiilden 159 tanesinin tespit edildiği ve bu sayının söz varlığının %54,27’sini oluşturduğu ifade edilmiştir. Bu durum çağdaş Kıpçak lehçelerinde 174 kök fiil ortaklığı ile %59,38 oranına yükselmektedir. Çağdaş Kıpçak lehçelerinde kök fiillerin dağılımı şu şekilde verilmiştir:

Kök Fiil Sayısı	Görüldüğü Lehçe Sayısı (Kullanım)	Söz Varlığındaki Yeri
174	10 (tümü)	%59,38
38	9	%12,96
20	8	%6,8
19	7	%6,4
19	6	%6,4
6	5	%2
8	4	%2,7
11	3	%3,7
6	2	%2
1	1	%0,3

Söz varlığı açısından değerlendirilen 293 kök fiilin çağdaş Kıpçak lehçelerindeki durumu ise şöyledir:

Bşk.	Kırg.	Kkalp.	Kmk.	Krç-Blk.	Kry.	Krm.	Kzk.	Nog.	Tat.
273	265	259	239	226	244	247	261	251	267

Aşağıdaki tabloda çağdaş Kıpçak lehçelerindeki kök fiil sayıları ve oranları gösterilmiş, Kıpçak söz varlığındaki kök fiillerin Başkurtça ve Tatarcada ağırlık kazandığı tespit edilmiştir.

Bşk.	273	93,17%
Tat.	267	91,13%
Kırg.	265	90,44%
Kzk.	261	89,08%
Kkalp.	259	88,40%
Nog.	251	85,67%
Krm.	247	84,30%
Kry.	244	83,28%
Kmk.	239	81,57%
Krç-Blk.	226	77,13%

Eserin son kısmında tarihi-karşılaştırmalı yöntemle tespit edilen “Kıpçakça Kök Fiiller”in söz varlığı tablo şeklinde bir bütün hâlinde verilmiştir. Bu sayede kök fiillerin Eski Türkçe, Kıpçakça ve çağdaş Kıpçak lehçelerinde karşılaştırmalı olarak görülmesini sağlamıştır.

Çalışmanın kaynakçası 1897-2017 yıllarını kapsayan 286 kaynağı içermektedir.

İçerik ve kaynakçasıyla alana önemli katkılar sunan eser toplam 412 sayfadan oluşmaktadır. Bu tarz karşılaştırmalı çalışmaların artmasını dileyerek Ezgi Sırtı’yı tebrik ediyor, çalışmasının Türklük bilimine hayırlı olmasını temenni ediyoruz.